

7. El joc de viure aquí: una experiència d'aprenentatge transversal i multidisciplinar per a joves nousvinguts.

Mariona Massip i Sabater

“Què passa al món? Què ensenyem a les aules?”; sovint ens plantegem aquestes qüestions des de la distància. Com tractar la pobresa en una escola de l'Eixample? Com abordar les desigualtats amb una població de classe mitja-alta? Com aconseguir que uns adolescents entenguin el que llegeixen – si llegeixen- el diari? Però què passa quan hem d'abordar la pobresa des de la pobresa? Parlar de la immigració amb immigrants? Quan anomenem la “ciutadania” amb persones que potser no podran ser votants? Quan ens plantegem el racisme des d'aquells que l'han patit, i que sovint també l'exerceixen? Quan hem d'ensenyar un món ple d'exclusió amb aquells que han quedat exclosos del sistema educatiu? Què és el més important que podem aprendre del món quan hem de començar la vida de nou? Quan ens hem de moure en un ambient, en un sistema i en una cultura diferent a als de la nostra primera socialització?

La nostra experiència educativa parteix d'un context d'educació no reglada amb alumnes adolescents procedents de diferents països africans, arribats a Granollers fa entre un i dos anys. En el marc de la realització del “Curs de So” que ofereix l'associació Dimas, per a persones amb risc d'exclusió social, es busca que joves que han quedat fora del sistema educatiu –o que, com ells, mai han arribat a formar-ne part per haver entrat al país essent ja majors de 16 anys- recuperin hàbits d'estudi i adquireixin unes aptituds i coneixements bàsics que els permetin introduir-se a l'educació formal per a adults (PFI, cicles mitjans i superiors) o entrar al mercat laboral. Des de les classes de català per al grup de nousvinguts, ens plantegem que més enllà de l'aprenentatge de les eines comunicatives bàsiques, és molt necessari que els joves coneguin la ciutat i l'entorn on viuen i les estratègies per poder esdevenir-hi ciutadans de ple dret. Més enllà que acabin usant una llengua o una altra per a la comunicació social, acadèmica o laboral, ens volem assegurar que podran desenvolupar els seus projectes vitals aprofitant tot allò que la ciutat els pot oferir i obrint les vies per canalitzar tot allò que ells podran donar. Un aprenentatge de l'entorn que, si un ciutadà estàndard pot anar desenvolupant al llarg de diferents anys d'escolarització i vivència, caldrà que sigui intensiu i clau: 75 minuts setmanals al llarg de 9 mesos de curs.

Ens enfrontem, doncs, a un plantejament didàctic absolutament transversal: caldrà aprendre geografia, ciutadania i llengua catalana de manera integral i complementària.

Per fer-ho, desenvolupem dues estratègies bàsiques: per una banda, la integració de continguts geogràfics i de ciutadania democràtica en tots els àmbits de l'aprenentatge lingüístic; per altra, la creació d'un joc de taula amb dinàmiques i propostes pensades de manera expressa per aquest grup d'alumnes i que complexin els objectius d'aprenentatge dels tres àmbits.

Context

En quin context concret –i complex- es desenvolupa aquesta experiència educativa? Ens ubiquem a la ciutat de Granollers, amb 60.174 habitants (Indecat, 2016), el 19% dels quals són de procedència estrangera¹. Segons les dades de la immigració rebuda durant l'any 2015, el 88% d'aquesta població prové de països externs a la Unió Europea, molts d'ells subsaharians i de religió musulmana.

Quan les persones nouvingudes són joves menors que per edat ja no entren al sistema educatiu formal, són assistides pel Servei d'Acollida de la ciutat i fan un curs d'alfabetització i introducció a la llengua per tal de facilitar-los la inclusió. Molts d'ells són redirigits, posteriorment, al “Curs de So” de l'associació Dimas, que treballa per a persones en risc d'exclusió social. Amb el suport de l'ajuntament i de Serveis Socials, des de fa uns anys tira endavant aquest curs destinat a joves que han quedat fora del sistema educatiu i que no han entrat al món laboral, buscant mantenir els hàbits d'estudi, els valors de la convivència i el respecte i uns coneixements bàsics en les matèries considerades instrumentals i en electrònica i mecànica. Es fa un seguiment posterior de l'alumnat per tal de poder-lo guiar cap a la formació professional o l'escola d'adults.

L'alumnat respon a diversos perfils: joves d'entre 16 i 23 anys que, o bé han abandonat el sistema escolar abans de graduar-se de l'ESO, o bé han arribat recentment al país sense haver estat escolaritzats prèviament. El nombre de matriculats oscil·la normalment entre els 10 i els 20, amb altes i baixes freqüents durant el desenvolupament del curs donada la situació d'inestabilitat de molts d'ells. La majoria dels inscrits són nois, quelcom que ens coincideix amb les dades sobre l'abandonament prematur dels estudis, on es constata que hi ha un major abandonament entre els homes que entre les dones - l'any 2008 la taxa d'abandonament prematur en homes fou 14 punts superior que en les dones; el 2014, 9.2 punts superior, ubicant-se en el 26.7 % - (Díaz, 2015).

Dins la programació setmanal, els alumnes realitzen 75 minuts de classe de llengua catalana. Els tan desiguals nivells presentats per l'alumnat que ha estat escolaritzat a Catalunya i el nouvingut en qüestions lingüístiques han portat a la creació de dos grups de nivell en aquest àmbit. La classe configurada per l'alumnat nouvingut està formada per 4 joves de procedència subsahariana i 1 jove de Romania, i és precisament aquest el nostre context educatiu: les experiències compartides els divendres, de 10.15 a 11.30 h amb l'Abdoulay, l'Ali, en Fily, en Sebastian i l'Abdou.

¹ Nascuts fora del territori de l'Estat Espanyol.

Plantejament

Abordem l'ensenyament lingüístic des d'un enfocament bàsicament comunicatiu (Littlewood, 1998), entenent que l'aprenentatge portarà a la possibilitat de la interacció social i amb l'entorn, que respon a les necessitats de comunicació real i que obra les portes a les inserció social per identificar-se amb el grup d'iguals i establir nous sentiments de pertinença (Vygotsky, 1964). Més enllà d'aquest, però, entenem que els joves que tenim d'alumnes no només necessiten comunicar-se amb un entorn social que superi el de les comunitats amb les que conviuen, sinó també poder viure i desenvolupar projectes vitals dins una ciutat i un sistema molt diferents als que han conegut durant la seva infantesa. És per això, doncs, que busquem que l'aprenentatge lingüístic vagi lligat al geogràfic i ciutadà. En aquest cas, si la llengua respon als enfocaments comunicatius, la geografia la vinculem als enfocaments més vivencials, que reivindiquen la importància de les competències geogràfiques en el desenvolupament de la vida quotidiana (Fien, 1992) i el coneixement de la ciutat com a entorn proper per aproximar-se a les diferents dimensions de l'aprenentatge geogràfic (Batllori, 2009). Aquest aprenentatge geogràfic va estretament lligat a una educació per la ciutadania democràtica: és a dir, en uns valors de tolerància, respecte, convivència i participació, uns coneixements bàsics sobre serveis públics i associacionisme, i l'abordament crític de qüestions com la pobresa, les desigualtats o el racisme.

A l'hora de plantejar-nos quines eines o estratègies podiem fer servir per a afrontar aquest aprenentatge de manera ben transversal, integral i concentrada (no tindrem un “el curs vinent podrem aprofundir en...”), ens neix la idea del joc de taula. Incorporant les idees de la gamificació i entenent les aportacions que ens pot fer la proposta lúdica no només a l'hora d'entendre i usar els coneixements sinó també en desenvolupar estratègies i competències socials, plantejem diferents propostes o subjocs que abordin les temàtiques i aprenentatges de les diferents sessions.

El desenvolupament de les sessions, però, ens porta a replantejar-nos la intervenció a través del joc: si l'havíem plantejat com a eina bàsica, ens cal diversificar-la i entendre'l com un *a més a més* d'unes noves dinàmiques que anem desenvolupant.

El Joc

Els estudis neurocientífics ens parlen cada vegada més de l'ús educatiu del joc, no només per les aptituds i competències sinó també per a l'assentament de certs conceptes i coneixements. En l'àmbit de les ciències socials, Gee i Hayes (2012) són els dos grans referents que ens vinculen la DCS amb la gamificació.

El joc que neix a i per a les sessions amb aquest alumnat es compon bàsicament de:

- 1 taulell, un mapa de Granollers, quadriculat.

- 6 fitxes d'individu amb la imatge de cada persona (tantes fitxes com persones participants) en aquest cas, els 6 nouvinguts a la ciutat (els 5 alumnes i jo, la professora, que essent original de Badalona també sóc nouvinguda a Granollers).
- 6 peces que representen una casa
- 1 peça amb un habitatge més gran, que representa el Centre Vallès, l'espai compartit on es du a terme el curs.
- Totes les imatges, targetes i daus que calguin per desenvolupar cada una de les propostes didàctiques.

Especifiquem, a continuació, els subjocs que hem desenvolupat fins al moment.

Ens posem en joc

Pretenem el reconeixement i la familiarització amb els elements que formaran part de les diferents propostes vinculades al joc.

Objectius lúdics: Completar tota la informació requerida del participant assignat i localitzar els espais assignats.

Funcionament: Cada participant rep la fitxa tècnica d'un altre, que conté la mateixa fotografia que figura a la fitxa lúdica. Rep, també, una guia de preguntes que el poden ajudar a esbrinar la informació requerida (nom, anys, ciutat de naixement, adreça actual, anys a Granollers, aficions). L'intercanvi d'informació es fa de manera oral. Un cop sabem totes aquestes informacions, realitzem dues accions: per una banda, enganxem uns marcadors a un globus terraqui indicant la ciutat de naixement i la ciutat actual; per altra, localitzem l'adreça de l'habitatge sobre el mapa.

Un cop totes les cases han estat ubicades i cadascú comprova que reconeix l'entorn de casa seva, introduïm imatges de diferents espais i serveis de la ciutat, amb el seu nom per separat. Caldrà reconèixer cada un dels espais, relacionar-lo amb el seu nom i ubicar-lo al mapa de la ciutat.

Aprenentatge lingüístic	ORAL	ESCRIT
RECEPTIU	Entendre les preguntes dels companys	Entendre les preguntes de la fitxa Llegir el nom dels espais
PRODUCTIU	Realització de preguntes concretes	
Interacció en la ubicació dels diferents elements	Escriptura de les respostes obtingudes	

V O C A B U L A R I ESPECÍFIC	Ciutat, casa, carrer, plaça, espais públics (biblioteca, centre cívic, CAP, hospital...)
----------------------------------	--

Aprenentatge geogràfic		
LOCAL	Reconeixement de les ubicacions d'espais individuals i col·lectius. Reconeixement del mapa de la ciutat. Reconeixement d'elements en la lectura del mapa.	
GLOBAL	Ubicació dels països i ciutats. Reconeixement del globus terraqui. Relació de distàncies.	
Aprenentatge ciutadà	VALORS	CONCEPTES
	Convivència: procedències diferents, amb destí actual compartit. "Compartim Granollers com a ciutat d'acollida"	Idea de "veïns". Reconeixement de serveis públics

Una ciutat de color

Objectius lúdics: Ser el primer en aconseguir totes les fitxes de color requerides

Funcionament: En els dies previs a la partida, els participants han rebut les instruccions de fer fotografies per la ciutat allà on veiessin algun color de manera molt destacada. Aquestes fotografies són convertides en fitxes que s'ubicaran en el lloc del taulell (mapa) que els pertoqui. Cada jugador s'ubica des d'un inici a la seva casella inicial (casa seva). Rep una fitxa on s'especifica quantes fitxes de color ha d'aconseguir. Abans de començar, es repassen les diferents imatges que s'han ubicat per la ciutat i se'n reconeixen els colors principals (p.exemple: *A la façana de la Fonda Europa hi trobem els colors blau i groc/ Al parc del Lledoner hi ha els colors verd i marró*).

Els participants han de moure's per la ciutat, tirant els daus, per apropar-se als diferents espais, i cada espai els donarà el color o colors que representa (p. Exemple: *anant a la Fonda Europa aconseguixes una peça blava i una groga*). El primer que aconseguix totes les peces que figuren a les seves instruccions inicials i torna a casa seva, guanya.

Aprenentatge lingüístic	ORAL	ESCRIT
RECEPTIU		Entendre les instruccions rebudes
PRODUCTIU	Interacció lúdica	

V O C A B U L A R I ESPECÍFIC	Colors i números
----------------------------------	------------------

Aprenentatge geogràfic	
LOCAL	Reconeixement de les ubicacions d'espais individuals i col·lectius. Valoració prèvia dels diferents espais i elements de la ciutat des de la no funció (a la ciutat hi busco color). Reconeixement d'elements en la lectura del mapa Relacions de distància.

M'oriento

Objectius lúdics: Arribar al lloc de destí amb els menys errors possibles.

Funcionament: Abans de començar, els jugadors decideixen quina serà la manera oficial d'orientar el mapa i estableixen els punts "endavant, enrere, a la dreta, a l'esquerra" en relació a aquesta decisió. Cada participant parteix de casa seva, i té una petita llibreta on anar apuntant els itineraris. La professora llegeix quin serà el seu primer lloc de destí (algun espai de la ciutat) i quants passos han de fer en cada direcció. En la versió més senzilla utilitzarem la quadrícula del mapa; en la més avançada, podem usar l'entrellat de carrers.

Els participants poden parlar entre ells i ajudar-se abans d'escriure a la llibreta el recorregut que han de fer (p. exemple: *per anar de casa meva al Centre Vallès he de fer una passa endavant i dues passes a l'esquerra*). Aleshores la professora revisa que tothom ho tingui correcte (no a nivell gramatical, sinó a nivell orientatiu); cada error compta per a tot el grup. S'aniran fent diferents recorreguts, amb la fita col·lectiva d'arribar al destí sense cap error.

Aprenentatge lingüístic	ORAL	ESCRIT
RECEPTIU	Entendre les indicacions del professorat.	
PRODUCTIU	Interacció amb els companys.	Concreció del recorregut.
V O C A B U L A R I ESPECÍFIC	Espais concrets, adverbis d'ubicació.	

Aprenentatge geogràfic	
LOCAL	Reconeixement de les ubicacions d'espais individuals i col·lectius. Relacions de distància i proximitat entre els elements. Orientació.

Aprenentatge ciutadà	VALORS	CONCEPTES
	Cooperació i ajuda mútua	

Vull, per tant he de...

Objectiu lúdic: Aconseguir tots els elements indicats i portar-los a casa.

Funcionament: Amb una dinàmica semblant a "la ciutat de colors", cada participant rep una llista d'elements que ha d'aconseguir. Parteix de casa seva i, per torns i tirant els daus, s'ha de moure per la ciutat per accedir als espais on pot aconseguir-los. En cada un dels torns només pot aconseguir un element. Poden establir-se relacions d'intercanvi entre els jugadors.

En aquest cas, es busca una interacció molt més estreta amb els serveis de la ciutat: si entre allò que hem d'aconseguir hi ha un llibre, o bé haurem d'anar a la biblioteca per fer-nos el carnet i després agafar el llibre, o bé haurem d'aconseguir feina per obtenir diners i comprar-lo a una llibreria. Busquem que allò que han d'aconseguir els porti a situacions amb les que es poden trobar (fer una denúncia als Mossos, demanar hora al metge, renovar el DNI, aconseguir un llibre, comprar fruita, demanar feina, etc).

Aprenentatge lingüístic	ORAL	ESCRIT
RECEPTIU		Entendre tots els elements a aconseguir de les instruccions
PRODUCTIU	Formular peticions concretes per a cada un dels elements Interacció entre companys	

Aprentatge geogràfic	
LOCAL	Reconeixement dels espais per la seva funció. Reconeixement dels serveis de la ciutat. Relacions de distància.

Aprentatge ciutadà	VALORS	CONCEPTES
	Cooperació i ajuda mútua	Reconeixement de passos i processos per aconseguir allò que necessitem/volem. Reconeixement de serveis.

L'aplicació del joc ha resultat, en general, molt positiva a l'aula; el reconeixement de l'eina ha estat immediat per part de l'alumnat i les dinàmiques generades a partir d'aquest han estat ben valorades tant a nivell social (com han interaccionat? Com s'han comportat?) com amb l'assimilació de coneixements i vocabulari específic. Tot i així, en les primeres sessions ens vam afrontar a algunes dificultats importants, i de seguida hem deixat de plantejar-lo com un element central, més aviat complementari.

La possibilitat de jugar està supeditada a una primera comprensió de les normes, que comporten molt més temps d'aquell previst en un principi. No es fa factible, doncs, acabar cada sessió amb una partida que ajudi a assimilar els coneixements, ja que aquelles sessions on apareix el joc s'han de destinar de manera gairebé íntegra a aquest. A més, en un principi el plantejament de les dinàmiques anava molt enfocat a l'oralitat i a la comunicació directa entre els participants, però a mesura que han anat passant els mesos ens hem adonat de les grans mancances en la lectoescriptura, que ens preocupen si aquests joves es plantegen poder anar a una escola d'adults acabat el curs, i ens han fet introduir més espais de lectura i escriptura en les dinàmiques del joc.

Sortint doncs de l'espai més protagonista que li havíem reservat al joc, fem entrar noves dinàmiques per entrelaçar els aprenentatges lingüístics amb el geogràfic i ciutadà.

La ciutat, a tot arreu

Per fer-ho, intentem incloure elements de la ciutat a tots els exercicis i situacions comunicatives a les que ens enfrontem.

Posem algunes situacions d'exemple: a l'hora de treballar el vocabulari dels colors, ens centrem en els colors de la ciutat, parlant dels espais que tenim prop de casa i els edificis més emblemàtics; per afinar les construccions entorn la temporalitat i els mesos de l'any, ens centrem en ordenar les notícies i programació cultural de la revista gratuïta de la ciutat o en detectar les persones mortes en certs períodes a partir del registre de defuncions de Granollers. Els dies de la setmana, a través de la cartellera del cinema. Els castellers de la ciutat són un bon recurs per treballar els adverbis de posició, i els serveis i botigues del barri per abordar les relacions de proximitat, o jugar a un "veig veig" des del turó des d'on es veu tot Granollers.

L'educació per a la ciutadania democràtica, molt bàsica, s'inclou de la mateixa manera que la geogràfica: realitzant sessions de comprensió oral literària amb contes com *Home de color*, per combatre el racisme, o *Tastem la lluna?*, en pro de la cooperació; aprofitant la sessió sobre el temps meteorològic d'un dia de molt fred per veure reportatges de *l'InfoK* sobre la pobresa energètica i poder parlar-ne, o aproximar-nos als temps verbals analitzant proclames com la de *Volem Acollir*, que ens porta de cop a plantejar què és una manifestació, quina diferència hi ha entre un refugiat i un immigrant o quins recursos tenim per passar del "vull" a l'"aconsegueixo".

Conclusions

L'aplicació d'aquest aprenentatge transversal ens està resultant força positiva, i creiem molt en el seu plantejament. Com en tot context educatiu, cal fer-hi molts retocs i replantejaments constants, quelcom que en aquest cas considerem més necessari donada la complexitat del curs i l'alumnat, i és cert que malgrat l'èxit general de la proposta, hi ha dies en què les dificultats es fan més presents i la frustració es fa evident. Tot i així, creiem que els beneficis d'aquest enfocament, més enllà de procurar un aprenentatge més significatiu i vinculat a la vida diària dels alumnes, es veuran a més llarga durada, quan en acabar el curs no només puguin comunicar-se amb més facilitat, sinó que també puguin apoderar-se a la ciutat, al territori, saber on anar, on recórrer, participar-hi i, sobretot, poder desenvolupar-hi els projectes propis.

Bibliografia

Batllore, R. (2009). Enseñar y aprender el espacio geográfico. En A. Santisteban y J. Pagès (Eds.) *Didáctica del conocimiento del medio social y cultural en la Educación Primaria*. Barcelona: Editorial Síntesis.

Díaz, R. (2015). *El fracàs escolar a Catalunya* (Treball de final de Grau). Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.

Estors Sastre, L. (2014). *L'adquisició del català com a llengua estrangera en el context multilingüe barcelonés: estudi sobre les variables que intervenen en el procés*

d'aprenentatge d'alumnes adults i indoïràtics, arafònics, sinoparlant i castellano-parlants (Tesi doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.

Fien, J. (1992) Geografía, sociedad y vida cotidiana. *Documents d'anàlisi geogràfica*, 21 (pp.73-90).

Gee, J.P. i Hayes, E. (2012). Naturing affinity spaces and game-based learning. A Steinkuehler, C, Squire, K i Barab, S (Coords), *Games, Learning, and Society* (p129-151). Cambridge: Cambridge University Press

Grejniec, M. (1994) *Tastem la lluna?*. El Masnou, MSV Editor

Littlewood, W. (1998) *La enseñanza comunicativa de los idiomas: introducción al enfoque comunicativo*. Cambridge, Cambridge University Press

Oller, M i Santisteban, A. (2009) Valores democráticos y educación para la ciudadanía. A Santisteban, A. i Pagès, J. (coord.) *Didáctica del conocimiento del medio social y cultural en la Educación Primaria*. Barcelona, Editorial Síntesis.

Ruillier, J. (2003) *Home de color*. Barberà del Vallès, Editorial Joventut

Vygotsky, L. (1964) *Pensamiento y lenguaje*. Buenos Aires, Editorial Lautaro

8. ¿Qué están enseñando las universidades chilenas en relación a la Conciencia Histórico Temporal y el Tiempo Histórico?

Daniela Cartes Pinto y Carolina Chávez Preisler

El tiempo es un testigo clave para reconstruir o deconstruir el pasado y la memoria de una sociedad. Según Velasco (2012), el estudio histórico requiere una reconstitución y una reinterpretación del pasado ya que nos acerca a otros lenguajes que permiten comprender la inexistencia de verdades absolutas, lo cual nos impulsa a encontrar y comprender los significados que albergan el pasado, el presente y el futuro

Pagès (1997), Torres (2001), Santisteban (2005), Ferro (1991) y en especial De Castro (2004), coinciden en que la temporalidad es una de las dimensiones centrales de la vida humana, estructura su pensamiento y su accionar. Pensar la temporalidad en las acciones individuales y colectivas constituye un gran desafío para los historiadores y los(as) profesores(as) de historia y ciencias sociales.

El presente artículo tiene por objetivo explicar cómo se enseña desde la Didáctica de las Ciencias Sociales la Conciencia Histórica Temporal en nueve universidades chilenas y profundizar a través de un estudio de caso cómo se enseña el Tiempo Histórico. Poner de manifiesto estos temas nos permitirá dar respuesta a las preguntas que sustenta nuestra reflexión ¿Se enseña Conciencia Histórica Temporal y Tiempo Histórico en las universidades chilenas? ¿Qué saben los estudiantes de Formación Inicial Docente sobre Tiempo Histórico?

La presente investigación es mixta y de tipo cualitativa, considerando los instrumentos de recogida de información y el análisis. La muestra la conforman: nueve universidades chilenas (dos universidades de la zona norte, cuatro universidades del centro y tres universidades del sur).

La recogida de información se desarrolló a través de: 11 programas de Didáctica de la Historia de ocho universidades, 13 programas de Historia de una universidad, entrevista en profundidad a cuatro profesoras de Didáctica de la Historia y entrevistas en profundidad a dos estudiantes en formación inicial docente.